

Què vol dir “ciutat educadora”

Àngel Castiñeira

L'ideal educador de la ciutat

El binomi ciutat-educació és antic, comença a ser teoritzat amb els grecs. L'humanisme cívic integral de la *paideia* apareix a les polis gregues i s'estén després a la civitas de Roma amb la noció d'*humanitas*. D'Isòcrates a Cícero, doncs, **l'educació és la tasca de les persones lliures que viuen i operen a la ciutat**. Aquesta funció de la ciutat educadora i de l'educació ciutadana es projecta després a l'humanisme renaixentista de Petrarca entès com un model ideal de desenvolupament humà orientat a la vida cívica. Potser per això la major part d'utopies somiades per Plató, sant Agustí, T. More, Campanella, Bacon, Cabet o Kavafis han tingut la forma d'una nova ciutat: República, Ciutat de Déu, Utopia, Ciutat del Sol, Atlàntida, Icària, Ítaca...

L'ideal educador de la ciutat és integral i integrador però sovint ha patit reduccionismes. Sovint hem confós educació amb escolarització. Però a la ciutat no només s'educa des de les escoles o els instituts. Eduquen els carrers, la vida que acullen i els seus agents, eduquen els edificis, el mobiliari urbà, les places i els jardins, eduquen la distribució del temps i de l'espai, eduquen els aparadors i rètols dels comerços i l'activitat empresarial, eduquen l'ús de l'enllumenat i el control del soroll, eduquen els museus, els centres culturals, les biblioteques, els teatres, els auditoris i els cinemes, eduquen les instal·lacions esportives i les activitats que s'hi fan, eduquen els centres cívics i els moviments d'esplai i els ateneus i les xarxes associatives, eduquen els agents de trànsit i els cossos de seguretat, eduquen també les festes urbanes i populars o les celebracions de barri, eduquen els restaurants, cafeteries i bars... Els espais i els temps que habitem, dissenyem i ordenem; les formes de viure i convidaure que escollim; els estils de relació, acollida, inclusió o hospitalitat que definim; els rituals festius i de gaudi, de dol i condol, de commemoració i celebració que triem; les creences, valors i ideals que compartim; els estris i les tecnologies que inventem i emprem; els símbols i els artefactes culturals que creem; els sistemes de comunicació que preferim; o fins i tot les maneres d'estar a la ciutat: caminant, jugant, badant, descansant, comprant, consumint, mirant, etc. són, tots ells, elements amb què les ciutats contribueixen a l'educació (o deseducació) dels ciutadans i amb els quals els ciutadans produeixen dinàmicament un model de ciutat.

Les ciutats de les societats democràtiques avançades ofereixen avui un conjunt important de funcions als ciutadans. Són funcions de naturalesa econòmica, social, política, territorial, cultural i de prestació de serveis. Darrerament, davant la creixent sensibilitat climàtica, també han incorporat funcions mediambientals. La qüestió que des de fa uns anys hom es planteja és si les ciutats també haurien d'incorporar una funció educadora.

En general, en el món de l'educació, diem que els subjectes (o agents) són educadors i els objectes (sistemes, models, plans, etc.) són educatius. Una “ciutat educativa” podria ser un campus universitari, és a dir, un conjunt d'instal·lacions, recursos i immobles dissenyats per afavorir l'educació. Per contra, parlem de **“ciutats educadores”** (i no educatives) quan creiem que algunes d'elles trien conscientment exercir l'acció, la funció, la força o la tasca d'educar la ciutadania. Volen ser subjectes, no objectes. Volen ser agents, no recipients. Volen tenir una actitud proactiva en la tasca educativa i no tan sols passiva, adaptativa o reactiva. Volen explicitar una funció i responsabilitat que sovint apareix de manera implícita però mai verbalitzada.

Seria fàcil dir o repetir que totes les ciutats, sempre, han educat. Però, davant d'aquesta evidència, caldria respondre almenys dues coses. La primera és que, efectivament, les ciutats eduquen però també poden des-educar, poden incorporar o afavorir hàbits, estils de vida, maneres de convidaure no sempre bones. I la segona és que ara estem parlant d'una tria conscient, plenament assumida pels responsables institucionals i els principals agents de socialització de la ciutat.

També és un tòpic afirmar que les ciutats deleguen la tasca educadora als centres educatius i els seus equips d'ensenyants, o que les ciutats compten ja amb institucions que treballen les diverses dimensions de l'educació, etc. Però avui sabem que educar és més ampli que ensenyar, que ensenyar és un procés actiu i permanent de desenvolupament integral de les persones i les seves capacitats. L'educació recorre i travessa l'àmbit de la formació (en les seves accepcions d'ensenyament, aprenentatge i capacitació), però també passa pels àmbits del desenvolupament, el treball, el comerç, l'entreteniment, el joc, l'esbarjo, l'esport, la convivència, la relació, la cooperació, la creació, la innovació, la participació, l'associació, el diàleg intergeneracional, la sensibilitat

mediambiental, el contacte amb la natura, la inclusió, etc. I sovint aquests àmbits tenen una important capacitat de reforçar hàbits i virtuts cíviques.

Dit d'una altra manera, les ciutats no són (ni suplantem la tasca de) pares i mares, professors, docents, ensenyants, mestres o monitors d'esplai perquè la seva tasca no és dedicar-se formalment o no a l'ensenyament. Les ciutats compten ja amb institucions que treballen la dimensió formal, no formal i informal de l'educació. Però (els responsables de) les ciutats, si volen, poden ser també agents educadors permanents. Les ciutats tenen al seu abast incomptables possibilitats o potencialitats educatives. Les ciutats poden contribuir a oferir un marc ideal per a la formació integral de la persona al llarg de la vida, el propi marc urbà. Vet aquí el seu potencial transformador. Un professor pot canviar una aula. Un equip de professors pot canviar un centre. Un centre educatiu pot contribuir a canviar una ciutat. Però una ciutat educadora pot canviar un país.

Els responsables de les ciutats poden afavorir la col·laboració i cooperació entre moltes d'aquestes institucions educatives i ho poden fer de manera estratègica. No com una tasca complementària sinó com una tasca prioritària i finalista. Tota decisió municipal de naturalesa política, social, cultural, econòmica o de serveis té també un impacte educatiu i formatiu. Es tracta de tenir-ho present i aprofitar-ho de manera proactiva. Perquè en la planificació urbana, en l'ordenació de l'espai físic o en l'elecció d'equipaments i serveis (des del transport urbà als cossos de seguretat o protecció civil), per exemple, també es posa en joc la funció de la ciutat educadora.

Invertir en educació és apostar pel capital humà. Invertir en educació és afavorir condicions de més igualtat i sense exclusió. Invertir en educació és contribuir a crear una societat creativa i del coneixement. Mirant a futur, gosariem dir que l'educació no serà tan sols una funció o responsabilitat més d'un projecte de ciutat sinó que, en un sentit complet, l'educació esdevindrà el veritable nou projecte de ciutat.

La ciutat de Barcelona va lligada avui mundialment a l'**ideal del compromís educador de la ciutat**, a una certa sensibilitat pel progrés de les persones, que és inseparable de les maneres de dissenyar les infraestructures, de concebre l'urbanisme, de subratllar la tasca pública de les manifestacions culturals i artístiques, de les formes innovadores de participació ciutadanes, de les funcions socialitzadores del lleure, etc. Aquest ideal ha de ser preservat, continuat i enriquit, de manera que les noves generacions de ciutadans el facin seu i el projectin al món.

Deu imatges de les ciutats educadores

1. **La cinta de Moebius, forma geomètrica d'una sola cara.** Entre ciutat i educació no hi ha una cara interior i una altra exterior, un a dins i un a fora. Són la mateixa cara. La ciutat educa, l'educació urbanitza. L'educació transforma la vida de les nostres ciutats. La urbanitat i el civisme són plasmacions de la petjada educadora de la ciutat. Igualment, si hi ha ciutats intel·ligents no és perquè hi hagi infraestructures intel·ligents, sinó perquè hi ha ciutadans intel·ligents.
2. **Beyoncé.** Un grafit festiu postmodern de París deia: *Liberté, Egalité et Beyoncé*. Seria un error per a les nostres ciutats prescindir del valor republicà de la *fraternité*. La ciutat és comunitat, crea espai comú, vincles, afiliació, formes de pertinença. La ciutat crea inclusió, expressions de fraternitat i solidaritat. No hi ha bé comú sense sentit de pertinença a la comunitat. La pertinença s'obté almenys per tres vies: a) per la via de l'aplicació dels drets universals i reals de ciutadania que assegura el contracte social de l'estat del benestar, b) per la preservació i compartició d'un mateix patrimoni cultural i lingüístic, i c) per la participació activa en processos civicoassociatius. La solidaritat no és caritat, la inclusió no pot ser paternalista, sinó l'acció de ciutadans lliures.
3. **El yin i el yang.** Talent i equitat, èxit educatiu i cohesió social, aprenentatge i servei són factors que sovint veiem i vivim com antitètics, quan en realitat són les dues cares d'una mateixa moneda. Avui ja no té sentit aquesta disjuntiva. Hem d'incorporar en un mateix pack educatiu les necessitats, capacitats i oportunitats de la gent. Com diu Montserrat Anton, aprenent es pot servir i servint s'aprèn.
4. **Lligar l'allioli.** Hi ha un subjecte educatiu central, la persona, però hi ha molts agents educadors i tots són imprescindibles (escoles i universitats, administracions, entitats socials, famílies, empreses, ciutadans, mitjans de comunicació, museus, centres esportius, esglésies...). Necessitem enfortir la consciència de ser agents educadors. I després calen aliances, complementarietat i coresponsabilitat per aprendre a treballar conjuntament. La clau està a saber "lligar" les diverses aportacions. Aquesta és la nova tasca dels lideratges relacionals que poden jugar les ciutats educadores.

5. **Josep Pallach.** Aquest mestre, pedagog i líder socialista insistia a dir que "Política és pedagogia". La millor i més genuïna gestió del poder ha de tenir vocació educadora. Sense ella la política presenta la seva cara més pobre i instrumental.
6. **Plató: l'ànima alimenta el cos.** L'espai físic urbà (el cos) depèn de l'espai mental dels ciutadans (l'ànima). Sense (bona) mentalització i predisposició no hi ha (bona) urbanització. Contrastava veure la imatge dels seguidors japonesos de futbol recollint les seves deixalles en acabar el partit del mundial al Brasil amb la de les brigades urbanes de Barcelona que han de netejar les platges convertides en una cort de porcs després d'una revetlla de Sant Joan. El canvi educatiu propiciat per les ciutats ha de ser principalment un canvi de mentalitats.
7. **Newton i l'equació espai/temps.** La ciutat educadora és espai (àgora, urbanisme, planificació de la mobilitat), però també és temps: ritmes, cadències, compassos. Ens cal una nova i bona organització horària que faci les nostres ciutats menys estressades i taquicàrdiques i molt més equilibrades. Ara el temps i les trajectòries educatives són discontinus, fragmentaris i sovint endogàmics. Ens calen nous espais i nous ritmes.
8. **Col·laboratoris.** Junts sabem i podem més. En els binomis memòria/projecte, herència/diferència, imitació/innovació, llegat/creativitat hi ha sempre el perill de la pura repetició del passat o d'aquell adanisme que pretén sempre començar de zero. Ens cal aprendre i experimentar col·laborativament a combinar continuïtat i canvi. La creativitat no implica necessàriament el rebuig del passat sinó un constant diàleg amb ell.
9. **Internet.** El paper físic de la ciutat educadora va sent progressivament laminat per un altre entorn de les persones: la xarxa. Infants i joves es reclouen a casa, però a través d'internet es capbussen en un carrer i en una plaça molt més grans. Hi ha un nou espai "urbà" de contacte i participació que és virtual. Cal entendre'l i aprofitar-lo educativament.
10. **Ànima.** La ciutat necessita llei i ordre, però també ànima, pulsio vital, batec. L'espai públic urbà ha de ser prestigiat, revalorat. No és un espai anònim i de ningú, sinó l'espai de tots, afaiçonat al llarg del temps per acollir vida i convivència. Les ciutats educadores transfereixen coneixements, aprenentatges i utilitats, però també emocions i valors.

Alguns eixos de les ciutats educadores

En el darrer congrés internacional de les ciutats educadores celebrat a Barcelona (2014) vam proposar que la piràmide de la ciutat educadora del futur es construeix sobre tres models complementaris i integrats de ciutat: la ciutat inclusiva, la ciutat participativa i la ciutat creativa, models que aposten alhora per l'enfortiment de tres tipus de capitals inseparables de les persones: el capital humà, el capital social i el capital intel·lectual i creatiu. D'aquesta manera, la ciutat educadora esdevé promotora del benestar i les oportunitats vitals dels ciutadans; s'ordena com un espai inclusiu de convivència, diàleg i relació; i afavoreix que en aquest mateix espai aflorin la innovació i la creativitat.

Els tres pilars de la ciutat educadora es retroalimenten entre ells. Les polítiques inclusives (en habitatge, treball, salut, recursos, educació, cultura...) afavoreixen el compromís participatiu dels ciutadans (mitjançant el diàleg intercultural, el treball en xarxa, la cooperació entre sectors, la solidaritat). I l'augment de la densitat associativa, de l'enfortiment dels lligams comunitaris i dels intercanvis culturals atreu el talent i la creativitat, l'art i la innovació, la generació d'idees i el progrés econòmic, l'aprenentatge i l'emprenedoria, la generació de confiança i l'oportunitat de compartir projectes.

En l'actualitat, més de la meitat de la població mundial resideix en entorns urbans i la previsió és que aquesta tendència segueixi a l'alça. Les ciutats són l'escenari on es manifesten de forma més severa les diverses crisis que afronta el món actual; crisis els efectes de les quals accentuen les situacions de discriminació i exclusió.

L'expressió general de l'exclusió adopta avui diverses formes en uns o altres països i ciutats del món: des d'urbanismes segregadors, fins a manques i desigualtats en l'oferta educativa o l'abandó de moltes persones a una desocupació crònica, un habitatge precari o inexistent, una greu manca d'assistència sanitària i social o el rebuig i la marginació cultural. L'exclusió, per tant, té múltiples dimensions: social, econòmica, política, cultural, relacional, digital,

generacional i de gènere, i s'expressa de formes diverses: pobresa, desocupació o precarietat laboral, debilitament de les relacions comunitàries i fractura del vincle social, segregació espacial de la població, manca o precarietat d'habitatge, inadequació dels espais i els serveis públics respecte de les persones amb discapacitat o mobilitat reduïda, falta d'accés al transport públic, deficient dotació de serveis públics de qualitat, absència de polítiques d'igualtat d'oportunitats, etc.

A les nostres ciutats, l'exclusió es concreta en alguns grups humans de manera més accentuada que en uns altres, principalment per raó de gènere, orientació sexual, origen ètnic o religió, o en grups vulnerables com la infància o les persones majors, les persones amb discapacitat o les persones en situació de desavantatge social o econòmic; però també cada vegada més afecta els aturats i les classes mitjanes, maltractades i degradades pels efectes d'una crisi que, en algunes regions del món, s'està convertint en estructural.

La ciutat contemporània, quan es deixa envair per tendències de signe segregador, acaba sent un espai de creixent desigualtat i exclusió social. Però la ciutat pot ser també la millor proveïdora potencial de recursos conviviaus, socials i democràtics per promoure la inclusió.

L'acció municipal permet incidir en les causes de l'exclusió i transformar la realitat social a partir d'accions basades en valors com l'equitat, la solidaritat, el respecte per les diferències i la promoció del desenvolupament sostenible, generant societats més cohesionades i democràtiques que garanteixin l'exercici dels drets bàsics de la ciutadania (drets civils, polítics, econòmics, socials i culturals). Les ciutats educadores potencien i generen polítiques de participació ciutadana, de treball i col·laboració entre tots els agents socials i educatius que les configuren, saben donar rellevància democràtica a les seves accions i poden enfortir l'acció cívica, la inclusió social i la riquesa econòmica del seu entorn.

Al mateix temps, una oferta educativa de qualitat, ja sigui en l'àmbit formal o no-formal, basada en el principi d'igualtat d'oportunitats, pot convertir-se en una eina clau per contrarestar els fenòmens d'exclusió, amb resultats reeixits a mitjà i llarg termini. En aquest marc, l'escola juga un rol central per ser, alhora, una font de coneixement i de desenvolupament de competències personals necessàries per a la vida i un laboratori actiu de diversitat social i cultural que permet formar una ciutadania responsable, crítica i participativa. Els governs locals i el teixit associatiu poden exercir un paper rellevant en la creació de ciutats i comunitats més inclusives i cohesionades. Sumar la iniciativa ciutadana a l'esforç municipal permet mobilitzar tots els recursos de la ciutat, crear xarxes de col·laboració, fomentar una ciutadania activa i valors de solidaritat i compromís; en definitiva, guanyar en eficàcia a l'hora d'abordar l'exclusió social.

Les ciutats educadores estan millor preparades per lluitar a favor de la cohesió social. Les seves accions es caracteritzen per tenir una visió integral i un enfocament transversal, per la realització de polítiques preventives i proactives per afavorir al màxim la inclusió, i per fer propostes decidides d'accions socioeducatives. Just quan el nostre estat del benestar ha entrat en crisi, les ciutats educadores s'esforcen per proveir recursos, realitzar una distribució equitativa dels mateixos, potenciar, des de les entitats socials i des del voluntariat, unes polítiques inclusives que abracin tota la realitat comunitària, orientades pel principi democràtic d'igualtat i no per cap paternalisme; i per promoure iniciatives i projectes urbans dirigits especialment als més vulnerables, amb serveis socials suficients i serveis de seguretat que siguin al mateix temps eficients i respectuosos amb els drets humans.